

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 51 | 2017 | Nr.3

Wie waren de 1.004 militairen in de Beemster?

Een digitale speurtocht naar hun namen en levensloop

ing. R.G.A. Ros (B ICT),
vrijtijdshistoricus Documentatiecentrum Stelling van Amsterdam

Een groepsfoto van een deel van de bezetting van Fort aan de Jisperweg. Herinneringsalbum 1916.
Collectie René Ros

Geschiedenis gaat merendeels over conflicten waarbij de elite bij naam aan bod komt. Maar wie zijn de mensen die in veel grotere aantallen maar meestal naamloos een rol speelden?

In dit artikel wordt geprobeerd om de onbekende mannen die in 1915-1916 in een vijftal forten van de Stelling van Amsterdam dienden in ieder geval weer een naam te geven. En door hun levensverhaal te vertellen wordt de menselijke kant getoond die aan die eigenaardige gebouwen verbonden is. Tegelijkertijd wil dit artikel laten zien dat automatisering nieuwe onderzoekstechnieken in het historisch onderzoek kan bieden.

Veiligheidsbezetting

Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog mobiliseerde ons land ongeveer 200.000 mannelijke burgers om als militie of landweer hun militaire plicht te vervullen. Van hen was 6% toegewezen aan de minimale veiligheidsbezetting van de Stelling van Amsterdam. Deze verdedigingslinie was op inundaties gebaseerd, hetgeen inhield dat de polders op 15 tot 20 kilometer van de hoofdstad door een laag van 20 tot 30 centimeter water ontoegankelijk werden gemaakt. Om de zogenoemde accessen, de hogere dijken en de diepere vaar-

Keelzijde van de bomvrije kazerne van Fort aan de Middenweg.
Collectie René Ros

wegen door die inundaties af te sluiten, werden daar forten gebouwd. Deze forten werden, in tegenstelling tot oudere forten in andere linies, klein gehouden door ze een beperkte artilleriefunctie te geven. De zware artillerie werd tussen de forten geplaatst.

Het aantal en de soort accessen bepaalden de exacte taak, de bewapening, de bezetting en de bouwkundige vorm van de bomvrije gebouwen die in beton waren uitgevoerd. Als we ook vestingen en forten meerekenen die oorspronkelijk voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie waren gebouwd, dan behoren 46 forten en batterijen tot de Stelling.

De voornaamste taak van de Stelling was om bij te dragen aan de afschrikkende werking van de gehele Nederlandse defensie, maar daarbinnen had zij een taak als Nationaal Reduit. Gelijk een donjon in een kasteel, zou de regering, als alle andere verdedigingslinies waren gevallen, hier stand proberen te houden in afwachting van een buitenlandse bondgenoot.

Volgens de "Bijzondere Bezettingsstaat 1913" (bijgewerkt in 1914) zouden er in totaal 12.294 militairen bij de Stelling ingedeeld worden: 306 officieren, 675 on-

derofficieren en 11.313 minderen. Van hen zaten 1.851 in de vele stafkwartieren, 2.212 "troepen buiten de forten" en 8.231 in de forten. Vanaf begin augustus 1914 tot voorjaar 1916 werd deze bezetting gehandhaafd, waarna velen met klein verlof werden gezonden.

Van zijn 18e tot 21e levensjaar was een goedgekeurde en niet-uitgelote jongeman militieplichtig waarna hij tot zijn 40e levensjaar landweerplichtig was. Hij diende na zijn 21e als reserve, ingedeeld bij een Bataljon Landweer dat bij het oorspronkelijke moeder-regiment hoorde. In de Stelling was het 2e Regiment Vesting-artillerie (RgVA) het "huis-regiment". Hierin was ook de Landweer Artillerie (LWA) opgenomen. Andere actieve eenheden waren het 7e, 10e en 18e Regiment Infanterie (RI) met de bijbehorende 20e, 22e, 23e en 25e Bataljons Landweer Infanterie als reserve.

De eenheden die aangewezen waren om de forten te bezetten, waren vooral de lokale landweer-bataljons. Dat gold voor alle infanterie-eenheden en voor minder dan de helft van de artillerie. Het andere deel van de artillerie werd verzorgd door het leger (militie). De jonge lichten van de regimenten infanterie waren tij-

Namen en Voornamen	Geb.	
	Leeftijd	Datum
Boijlma, Anne	26	Jan 1890
Baarsel van, Johannes, Cornelis	9	Maart 1882
Berbers, Johannes, Stephanus	26	Dec. 1883
Bout, Willem, Hendrik	7	Aug 1881
Boutch, Jacques	30	Juli 1882
Borckhoff, Franciscus, Johannes, Jacobus	7	Juni 1882
Brenning, Gerardus, Johannes	27	Oct. 1882
Breder, Gerardus, Gylbachus, Marinus	23	Oct 1882
Breder, v.d., Gysbert	5	April 1882
Boddaert, Johannes	4	Juni 1882
Bomgaard, Pieter	16	Sept 1882
Blich, Hermann	10	Juli 1884
Boumans, Arnoldus, Johannes	25	April 1883
Brouwer, Cornelis	18	Juli 1882
Bakker, Jacob	24	Mei 1880
Cordes, Hendrik	22	Sept 1882
Clara, Sebastianus, Nicolaas, Marinus	15	" 1882
Dekker, Lenz	26	Juni 1882
Dijk van, Leonard	6	Juni 1882
Dreuren van, Lodewijk, Karel, Aris	11	Febr 1880
Dorsman, Cornelis	10	1882
Dekker, Aris	18	Febr 1886
Boogaart, Petrus, Philippus	10	Jan 1881
Bommerich, Hendrickus, Antonius	30	Dec 1882
Bommerich van, Pieter, Benjamin	28	Oct 1882
Frankfort, Jozef	19	April 1882
Franssen, Hendrik	12	Nov. 1882
Gerrits, Lion	16	Sept 1882
Gerritsen, Johannes	22	Oct 1882
Graaf v.d., Hendrik	28	1882
Graaf, Pieter	13	Dec 1882

'Staat van manschappen welke vóór of op 15 Mei 1915 den leeftijd van 25 jaar hebben bereikt', Fort aan de Middenweg, 5 februari 1915.
Collectie René Ros

dens de mobilisatie ingedeeld bij het veldleger en de grenswacht, terwijl de oudere lichten als landweer in de forten moesten afwachten. Na de mobilisatieopkomst werden de forten en de omliggende terreinen ingericht en bleven als dagelijkse bezigheden het wachtlopen en oefenen over. Om de conditie op peil te houden, werden er marsen gelopen, gesport en was er een landelijke atletiekcompetitie die werd beloond met een Militair Vaardigheidsdiploma. De Amsterdammers A.M. de Jong (1888-1943) en Fr. van de Vrande (1890-1965) dienden bij het 7RI en publiceerden enkele boeken over hun belevenissen aan de grens. Personen van wie persoonlijke verhalen bekend zijn over het leven in een Stelling-fort zijn houtimporteur en consul van Letland Frederik van Monsjou (1883-1956) en cineast en cartoonist Leendert Juriaan Jordaan (1885-1980). Onderwijzer, schrijver en politicus Theo Thijssen (1879-1943) is echter de belangrijkste

Ingekomen
 den 13. Jun 1916
 16
 1916

Fort 't Middenweg

Art. 24 de 1. Keurw. 1916

Opgave van militairen voorkomende op de lijst van Februari 1915 en sedert vertrokken en de redenen welke hunne namen vermelden.
De Fortaanw. den 10 Juni 1916.

Namen en Voornamen	Rang	Woonplaats	Over welke reden vertrokken
Bakker, J.	Lofg.	Harenkarspel	25/1/15 klein verlof
Bard, W.	Lofg.	Amsterdam	25/1/15 overgepl. in fort
Bougaard, P.	"	"	18/1/16 klein verlof
Breder, J.B.	"	"	21/1/16
Brenning, G.J.	"	"	"
Breder, G.H.M.	"	"	"
Brouwer, C.	"	"	"
Breder, N.	"	"	18/1/16
Bougaard, A.J.	"	"	"
Bougaard, H.	"	Stapendrecht	25/1/16 overleden
Breder, J.	"	Amsterdam	25/1/16 klein verlof
Breder, J.	"	Verwijert	25/1/16
Blich, I.	"	Amsterdam	25/1/16
Borckhoff, J.J.	"	"	1/1/16
Clara, L.H.M.	"	"	1/1/15 overgepl.
Cordes, H.	"	"	25/1/16 klein verlof
Dreuren, K.A.	"	"	25/1/15
Dorsman, C.	"	"	11/1/16
Dorsman, K.A.	"	"	11/1/15 overgepl.
Dreuren, H.B.	"	Beuningen	25/1/16
Dreuren, P.T.	"	Amsterdam	11/1/15
Frankfort, J.	"	"	25/1/16
Franssen, H.	"	Staten	12/1/16
Graaf, J.	"	Harenkarspel	25/1/15
Gerritsen, P.H.	"	Amsterdam	25/1/16
Gerritsen, L.	"	"	25/1/16 geadviseerd Abandon
Graaf, P.	"	"	25/1/16 klein verlof
Graaf, C.	"	Dravoy	25/1/16
Graaf, J.	"	Amsterdam	11/1/15

'Opgave van militairen voorkomende op de lijst van Februari 1915 en sedert vertrokken', Fort aan de Middenweg, juni 1916.
Collectie René Ros

bron omdat zijn brieven zijn gepubliceerd over de periode augustus 1914 tot zijn groot verlof in juni 1915 toen hij als artillerist gelegd was op Fort bij Uithoorn. Op 22 augustus getuigde hij al van de goede verstandhouding tussen officieren en minderen: 'Vorige week hebben we Zondagsavonds onderling een soiree georganiseerd en een van de nummers was het aanbieden van twee reusachtige kransen met linten in de nationale kleuren aan de beide officieren, namens de bezetting. ... het plan was uitgegaan van de gewone manschappen; geen wonder dan ook dat de twee heren werkelijk getroffen waren.' Drie weken later schrijft hij: 'Het militaire werk is absoluut afgelopen, we doen niets anders meer dan ons de verveling van 't lijf houden door een marsch, of voetballen, of wat oefenen. Maar met dat moderne geschut is zo weinig te oefenen, in 10 minuten weet zelfs een leek er al alles van.'

Luchtfoto van Fort bij Spijkerboor.
Collectie Otto Bodemeijer

Intusschen wordt ons land hoe langer hoe meer 'n katje dat niet zonder handschoenen aan te pakken is, en dat sleept ons misschien overal zonder kleerscheuren doorheen.' Dit schreef hij op 12 februari 1915. Hieruit blijkt dat hij beseftte bij te dragen aan de afschrikking door gewapende neutraliteit. Dat ging echter gepaard met een groot sociaal effect op de militairen, de verhouding man-vrouw, hun gezinnen en de economie.

De uitzonderlijke situatie leidde ook tot onvoorziene sociale contacten, zo werden er vriendschappen voor het leven gesloten. En denk ook aan de lokale meisjes die met militairen trouwden waardoor stambomen anders vertakten. Dat heeft tot gevolg dat er nu kleinkinderen werken op het fort waar hun opa diende.

Stemgerechtigden

Wie waren de gewone burgers die tijdelijk als militair dienden en hoe is hun leven verder verlopen? Over de gesloten vriendschappen is helaas geen archiefmateriaal bekend. De ontstane familiebanden behoren tot de genealogie waarvan de digitale data weinig uniform en slecht ontsloten is. Daardoor is onderzoek zeer tijdrovend. In de archieven van het departement van Oorlog zijn geen lijsten bekend van militairen die op de vele forten hebben gediend. Wel is bekend welke eenheden op meerdere forten waren gelegerd en per eenheid zijn de staten van dienst van individuele militairen bewaard gebleven. Daaruit is vaak wel af te leiden in welk fort iemand gediend heeft, maar dat onderzoek is zeer arbeidsintensief.

De toenmalige kieswet helpt enigszins om de meer persoonlijke kant van dit militaire erfgoed te achterhalen. Totdat in 1917 het algemeen kiesrecht werd ingevoerd, was het kiesrecht en de stemplicht beperkt tot mannen van 25 jaar en ouder met 'tekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand, ook bezit spaargeld of woning en bepaalde examens'. Volgens de artikelen 5 en

24 van de Kieswet 1896 hadden militairen in garnizoen beneden de rang van officier geen kiesrecht en hadden ze dus geen stemplicht. Daarom moesten er lijsten opgesteld worden van militairen die niet mochten stemmen. Dergelijke lijsten zijn aangetroffen bij een recent verbeterde inventarisatie van een archief van de gemeente Beemster door het Waterlands Archief.

De commandanten van Fort benoorden Purmerend, Fort aan de Nekkerweg, Fort aan de Middenweg, Fort aan de Jisperweg en Fort bij Spijkerboor stuurden namenlijsten van militairen van 25 jaar en ouder aan de burgemeester van de Beemster. De gevonden lijsten zijn van februari 1915 en juni 1916 en bevatten meestal naam, geboortedatum, -plaats, adres en woonplaats.

Data verrijken

Door een vrijwilliger van het Waterlands Archief zijn de gegevens digitaal ingevoerd en samen met de scans als open data vrij beschikbaar gesteld. Deze informatie van 1.039 vermeldingen van militairen is door de auteur in een met FileMaker ontwikkelde database geïmporteerd, waardoor automatisch zoeken in meerdere websites mogelijk is. Door te bladeren in de persoonsgegevens zijn daarmee direct de zoekresultaten van een website te zien. Eerst werd met de database in diverse websites, onder andere in de onlinemilitieregisters, bevestiging gezocht van de juistheid van de volledige naam, geboortedatum en -plaats. Ook zijn de gegevens handmatig gecontroleerd met de scans van de originele namenlijsten. De digitale lijsten bevatten dubbele vermeldingen van militairen. Dit wordt veroorzaakt doordat soldaten werden overgeplaatst naar een van de andere vijf forten of door typefouten in de naam. Na het opschonen en combineren van overgeplaatsten en ingekwartierden bleven er uiteindelijk 1.004 unieke personen over. Vervolgens werd in diverse onlinebronnen gezocht naar meer informatie over deze personen die als militair dienden. Ook werden de gegevens gebruikt om leeftijden uit te rekenen en voor demografische overzichten per provincie, geboorte- en woonplaats.

Demografie

Volgens de bezettingsstaat waren er 18 officieren, 71 onderofficieren en 1.135 manschappen in de vijf forten gelegerd. In totaal zijn dat 1.224 militairen. Dus de 1.004 bekende namen vormen 82% van de totale bezetting. Dit percentage maakt goed zichtbaar dat in de forten vooral oudere lichten zaten. De gemiddelde leeftijd was 30 jaar, met de jongsten 24 jaar en de oudsten 39 jaar.

Ruim 84% van de gevonden militairen was woonachtig in de provincie Noord-Holland. Samen met de soldaten

Luchtfoto van Fort benoorden Purmerend.
Collectie Otto Bodemeijer

uit Utrecht en Zuid-Holland gaat het om 90%. De provincie van geboorte geeft meer variatie en dat komt omdat mensen om economische redenen richting Amsterdam trokken. Van de militairen is 70% in Noord-Holland geboren. In Friesland en Zuid-Holland telkens 8,2%.

Zes personen (1%) zijn in het buitenland geboren; drie in België, één in Nederlands-Indië en één in Zuid-Afrika. Wilhelm van der Bruck was de enige die in Duitsland (Havert, gemeente Selfkant) was geboren. Hij was gelegd op Fort bij Spijkerboor en zou formeel in Duitsland wonen.

Van 588 personen (59%) is de overlijdensdatum achterhaald door te zoeken in genealogische-, archief-, graf- en krantenwebsites. Gemiddeld zijn ze 72,6 jaar oud geworden, de jongste werd 31 jaar en de oudste 98 jaar. Voor de lijsten van militairen met opgeschorte stemplicht was geen standaardformulier gebruikt; alles is handgeschreven met een eigen kolomindeling. In één geval staan de kolommen geboorteplaats en woonplaats in een afwijkende volgorde, maar voor de meeste soldaten was dat in beide gevallen Amsterdam. Het betekent ook dat één fortcommandant iets deed (liet doen) wat de anderen niet deden: een afvoerlijst opstellen.

Afvoerlijst Fort aan de Middenweg

Op 10 juni 1916 stelde de commandant van Fort aan de Middenweg als enige ook een lijst op van militairen die sinds de "stemlijst" van februari 1915 waren afgevoerd van de sterkte. Deze unieke lijst omvat drie pagina's met 102 personen waarvan vier vreemd genoeg niet op de lijst van februari staan. Op de lijst staan vermeld de rang, meestal soldaat en soms korporaal, en de reden van het afvoeren.

De meeste korporaals op de lijst vertrokken omdat ze elders de sergeant-opleiding gingen volgen. Ook werden militairen overgeplaatst naar andere forten of naar de infanterie in Amsterdam. Het merendeel van de mi-

litairen (84) kreeg klein verlof op vooral drie specifieke vrijdagen: 17 december 1915, 28 januari 1916 en 18 februari 1916. De dijkdoorbraak van 13-14 januari 1916, en de daaropvolgende watersnoodramp waarbij de militairen assistentie verleenden, was waarschijnlijk de reden dat het klein verlof in januari een week later werd verleend dan in de andere maanden.

In de lijst komen twee heel trieste vermeldingen voor. Achter de naam van Martinus Johannes van der Heyden (*20-05-1881 Franeker) staat de datum 13 april 1915 en de tekst "naar het hospitaal, sedert overleden". Hij werd slechts 33 jaar. En achter de naam H. Buysman (*07-07-1884 Amsterdam) staat 27 februari 1916 en alleen "overleden", wat suggereert dat hij op het fort is overleden, 31 jaar oud. Vreemd genoeg komt H. Buysman niet op de lijst van februari 1915 voor, zodat zijn volledige naam niet bekend is. Gelukkig is zijn geboortedatum en -plaats als extra aantekening genoteerd. Dat biedt voornog geen aanknopingspunten. Ook niet in de digitale kranten van de Koninklijke Bibliotheek (Delpher) en zelfs niet in Schuitemakers Purmerender Courant van het Waterlands Archief. Zijn ze overleden aan een ziekte als malaria?

Het verhaal dat hele fortbezettingen ziek werden, gold in ieder geval niet voor het Fort aan de Middenweg in de periode 1915-1916. De Spaanse griep-pandemie moest toen nog komen.

Persoonlijke verhalen

'Toen ben ik ingeschakeld door de Commissie Ontwikkeling en Ontspanning. Ze zeiden: "Je moet de aandacht van de jongens afleiden. Anders worden ze vervelend." En zo ontstond de eerste, militaire revue Holland Blijft Neutraal. Hero Bleeker lacht als hij hieraan terugdenkt. "Er werden toen al meisjes bij genomen. Ja, ze moesten wel op een eerbiedige afstand blijven."

Bovenstaande tekst komt uit een artikel in het Dagblad van het Noorden dat op 8 oktober 1969 verscheen ter ere van de 80e verjaardag van Hero Gerben Bleeker. Zijn naam staat op de lijst van 10 juni 1916 van Fort bij Spijkerboor maar de namen van de twee mannelijke hoofdrolspelers van de revue helaas niet.

Uit krantenartikelen blijkt dat de revue in totaal zestien keer werd opgevoerd, de eerste drie in het nabijgelegen dorp De Rijp. Daarna op 21 juli 1915 in Concertgebouw Amicitia te Purmerend en begin oktober in het Heerenlogement in Edam. In enkele kranten zijn recensies gevonden en die waren lovend.

Hero Bleeker overleed op 20 februari 1973 in Haren (Gr.). Wat zou het mooi zijn als er nog ergens een uitgebreider interview opduikt. Of het script van de musical. Of om hem nog te kunnen spreken, maar dat geldt voor alle 1.004 militairen.

Van de 'bekende Nederlanders' heeft de eerder ge-

noemde Leendert Jurriaan Jordaan gediend op Fort bij Spijkerboor. Hij staat ook keurig op de lijst. Nu blijkt ook dat de Amsterdamse School-architect en ontwerper Joseph Crouwel (en vader van ontwerper Wim Crouwel) op Fort aan de Nekkerweg gediend heeft.

In het Fort aan de Jisperweg zaten drie militairen waarover enige informatie over hun levensloop is gevonden. Wilhelm Albert Affourtit werd later exploitant van een gasfabriek in Amerongen en Leersum. De Amsterdammer Jacob Perlee behoort mogelijk tot de bekende Amsterdamse draaiorgelfamilie. En hun dienstmakker Jan Adolf Tielkemeijer richtte samen met zijn broer in 1919 Geta op, een fabriek voor kinderwandelwagens en kinderstoelen die tot 1976 in Amsterdam heeft bestaan. Jan Jacob Grootmeijer speelde van 1 december 1910 tot 30 juni 1920 als aanvaller bij voetbalclub Ajax, behalve tijdens zijn mobilisatie op Fort aan de Middenweg natuurlijk. Op hetzelfde fort zat tegelijkertijd Paul Peter Henri Huf, hij werd een bekend acteur, de Amsterdamse Sinterklaas en vader van fotograaf Paul Huf (1924-2002). De andere militairen waren trambestuurder, magazijnbediende, magazijnknecht, drukkersknecht, opzichter en controleur. Er zijn elf militairen gevonden die tussen 1922 en 1954 een ventvergunning in de gemeente Amsterdam hadden. Op markten of met karren ventten zij petroleum, lompen, bloemen en ijs.

Tweede Wereldoorlog

Militairen die tijdens de Eerste Wereldoorlog met een leeftijd van 25-40 jaar tot de oudere lichten behoorde, waren tijdens de Tweede Wereldoorlog op een leeftijd dat ze niet gemobiliseerd werden. En ze hebben blijkbaar weinig met verraad of verzet te maken gehad of ze waren zo oud en wijs om niet opgepakt te worden. In de lijst Vreemde Krijgsdienst & Verlies van het Nederlanderschap en op de website Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. is niemand aangekomen. Het Friesch Dagblad van 24 maart 1947 bericht wel dat Liekele Cnossen wegens lidmaatschap van NSB en Landwacht (Jan Hagelkorps) werd veroordeeld tot 3,5 jaar internering en 10 jaar ontzegging kiesrecht (voor de tweede keer!). Iemand met dezelfde naam, woonplaats en de juiste leeftijd staat op een lijst van Fort benoorden Purmerend.

Opvallend is verder dat Franciscus Johannes Jacobus Bonhoffer op 29 december 1942, 59 jaar oud, in Rusland overleed. Er was geen informatie over hem te vinden over vreemde krijgsdienst, maar via Herinneringscentrum Kamp Westerbork werd een Rode Kruis-kaart ontvangen. Daaruit bleek dat hij bij Millerove nabij Stalingrad (nu Wolgograd) is gesneuveld. Hij was een van de ongeveer 10.000 Nederlanders die dienden bij de paramilitaire transporteenheid Nationalsozialistische Kraftfahrkorps (NSKK).

Slechts één persoon werd gevonden op de websites Erelijst Gevallen 1940-1945 en Oorlogsgravenstichting, namelijk vertegenwoordiger Jacobus Adrianus Lotgering (Fort aan de Middenweg). Hij en zijn vrouw waren lid van de Stijkelgroep, een van de eerste verzetsgroepen. Na Duitse infiltratie werden in het voorjaar van 1941 47 mannen en vrouwen opgepakt en na bijna een jaar in het Scheveningse "Oranje-hotel" naar Berlijn overgebracht. Dat gebeurde volgens de Nacht und Nebel-tactiek waarbij familie niet werd ingelicht en verzetslieden spoorloos verdwenen. Samen met 31 anderen werd Lotgering op 4 juni 1943 in Berlijn gefusilleerd, 57 jaar oud. Zij zijn herbegraven in een eregraf op begraafplaats Westduin in Den Haag en Lotgering wordt op een monument in zijn geboorteplaats Meppel genoemd.

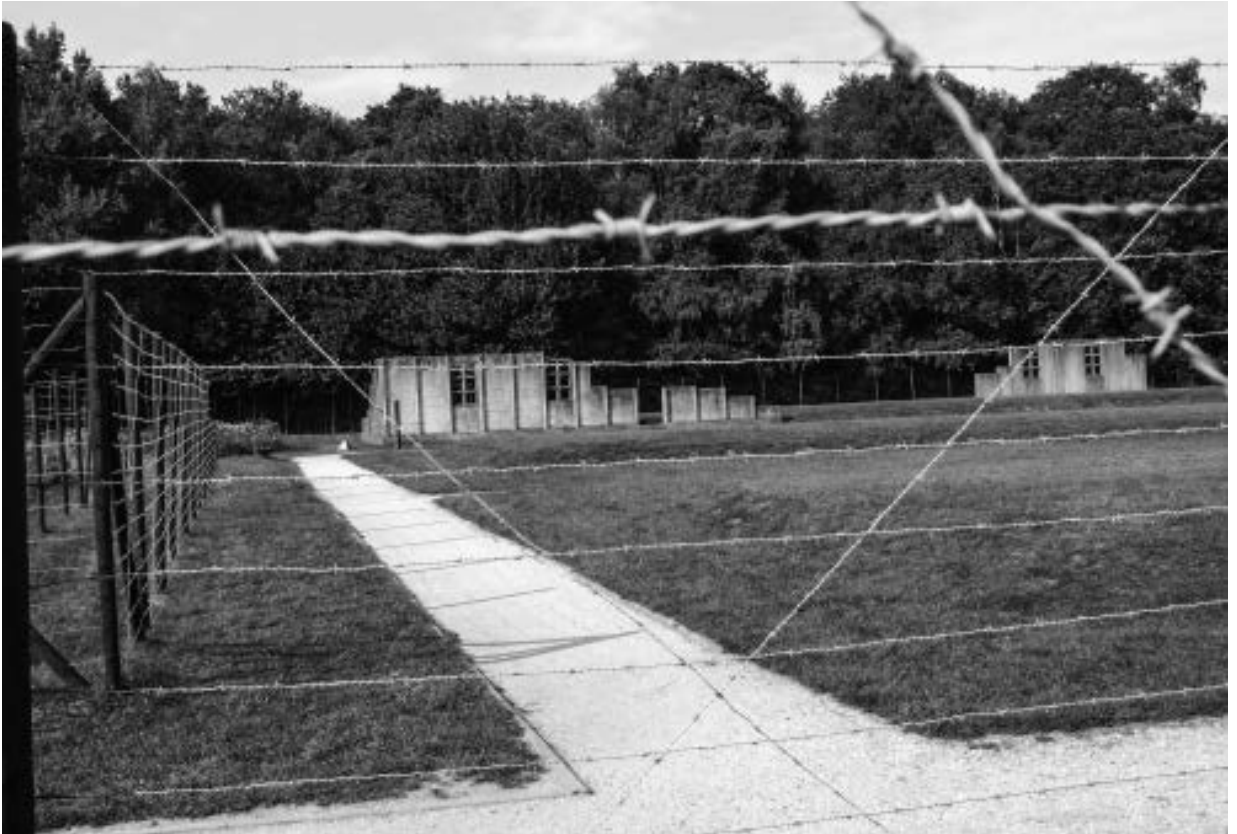
Ook het Archief van de Gemeente Arbeidsbeurs Tewerkgestelden 40-45 van het Stadsarchief Amsterdam kan digitaal doorzocht worden. Alhoewel het alleen informatie over Amsterdammers bevat, betreft het wel het merendeel van onze militairen. Er werden in dit archief dan ook drie personen gevonden. Het meest is bekend over Jan Glotzbach (Fort benoorden Purmerend) die op 30 juli 1942 vertrok om voor de firma Emil Ludwig bij Organisation Todt (OT) te werken in Cherbourg, Frankrijk. De OT was de Duitse bouwmaatschappij die onder andere de bouw van bunkers op zich nam. Glotzbach werd al op 11 september 1942 ontslagen en reisde op 14 september terug. Hij had er 159,10 gulden verdiend, vergelijkbaar met 1.040 euro.

Een andere militair, Christiaan Voskuilen (Fort bij Spijkerboor), werd slachtoffer van het derde bombardement op de Fokker-fabrieken in Amsterdam-Noord van 25 juli 1943. Hij overleed op 28 juli en werd begraven op de Noorderbegraafplaats. Peter Burgers (Fort bij Spijkerboor) overleed op 3 december 1944 in Nijmegen toen die plaats in de frontlijn lag. Hij raakte gewond door een granaatslag en overleed in het Canisiusziekenhuis.

Holocaust

Tijdens het automatisch zoeken met Google naar de persoonsnamen werd bij Nathan Abas (Fort aan de Nekkerweg) een vermelding op de website Joods Monument gevonden. Hij bleef op 21 mei 1943 in concentratiekamp Sobibór te zijn overleden.

Naar aanleiding van die vondst werden in totaal 40 militairen gevonden op de website Joods Monument en nog eens zes op de website van de Oorlogsgravenstichting. Deze namen werden digitaal aan het Herinneringscentrum Kamp Westerbork voorgelegd en zij vulden de gegevens aan met aankomst- en vertrekdatum als ze in Kamp Westerbork hadden verbleven. Het merendeel is in 1942-1943, via Kamp Westerbork, naar Auschwitz en later Sobibór getransporteerd. Alleen

Gereconstrueerde delen van de strafbarak in Kamp Westerbork.
Collectie René Ros

Maurits van Hasselt (Fort aan de Middenweg) is na ruim twee weken uit het kamp ontslagen, mogelijk vanwege zijn gemengde huwelijk.

Zij die via Kamp Westerbork werden afgevoerd kwamen daar allemaal aan voordat de grote razzia's van 20 juni en 15 juli 1943 plaatsvonden. Ze verbleven één dag tot enkele weken in Kamp Westerbork en vrijwel iedereen overleed drie dagen na vertrek, de duur van de treinreis. Tobias Plukker en David Trijbetz zaten in februari 1915 allebei op Fort aan de Nekkerweg en vertrokken beiden op 1 juni 1943 uit Kamp Westerbork naar Sobibór waar ze drie dagen later overleden. In hetzelfde transport (nr. 14 met 3.006 personen) zat Jules Schelvis (1921-2016) die vanaf de jaren 1980 als overlevende zou getuigen van de verschrikkingen.

Jonas Frankfort (Fort aan de Middenweg) werd ook naar Auschwitz overgebracht maar vanuit Mechelen in België. In deze plaats had Kazerne Dossin eenzelfde verzamelfunctie als Kamp Westerbork in ons land. Frankfort woonde sinds maart 1929 met zijn vrouw en zoon in Berchem bij Antwerpen en was diamantwerker van beroep. Van circa 11 maart tot 19 april 1943 (zijn verjaardag) verbleef het gezin in Kazerne Dossin en ging met Transport XX naar Auschwitz. Hier kwamen

ze op 22 april aan. Daarna ontbreekt elk spoor. Ze stierven waarschijnlijk op de dag van aankomst; Jonas werd 61, zijn vrouw Clara 58 en hun zoon Lehman 15. Een andere uitzondering is Coenraad van Es (Fort bij Spijkerboor) omdat hij als enige veel later werd afgevoerd naar een ander concentratiekamp. De persoonskaarten van hem en zijn vrouw vermelden "vertrokken onbekend waarheen" met de datum 30 december 1942. Het is waarschijnlijk dat ze vanaf dat moment ergens anderhalf jaar ondergedoken hebben gezeten. Op 18 april 1944 kwam hij in Kamp Westerbork aan, vertrok op 31 juli 1944 naar Bergen-Belsen en overleed daar op 21 januari 1945. Zijn vrouw Paulina Bermann (*9-3-1895 Duitsland) overleed er zes dagen later. Anne en Margot Frank verbleven gelijktijdig in hetzelfde kamp en overleden er in februari 1945.

Het is bizar dat mannen die in de Eerste Wereldoorlog bijdroegen aan de veiligheid van Nederland, op deze heftige manier met hun Joodse lotgenoten hun leven verloren tijdens de Tweede Wereldoorlog. De dochter van een van hun, nota bene Joodse, dienstmakers speelde daar een rol in. Aron van Dijk diende op Fort aan de Nekkerweg en dochter Ans werd in 1948 als Jodenverraadster geëxecuteerd op het Fort Bijlmer.

Groepsfoto van onderofficieren in Purmerend, 1914.
Collectie René Ros

Graven zoeken

De websites Graftombe en Online Begraafplaatsen zijn weliswaar incompleet, maar vormen een waardevolle bron voor genealogisch onderzoek en ook voor dit onderzoek naar militairen. Met deze websites konden veel overlijdensdata achterhaald worden. Daarnaast is het ook interessant om te weten of het graf nog bestaat als tastbare herinnering aan hun leven. Wederom werd door automatisch zoeken met de database beide genoemde websites op de persoonsnamen doorzocht. In anderhalf uur kon van alle personen op Graftombe opgezocht worden of er informatie over hun graf is en dat bleek 33 keer het geval.

Een betrouwbaarder bron, maar beperkt tot de begraafplaatsen die beheerd worden door de gemeente Amsterdam, is de Index Begraafplaatsen 1660-2010 van het Stadsarchief Amsterdam. Deze index kon automatisch doorzocht worden met een snelheid van één persoon per twee seconden, waarbij nog eens 24 graven werden gevonden.

Uit bovenstaande bronnen is ten tijde van schrijven de informatie van 104 graven van de militairen (10%) achterhaald op 59 begraafplaatsen in tien provincies. Het bestaan van 58 graven is inmiddels recent door vrijwilligers vastgesteld. Van 13 graven is nog onvoldoende zekerheid of ze er nog zijn. In ieder geval zijn 28 van de achterhaalde graven geruimd.

Een bijzondere vondst was dat op het graf van Karel Marinus Kallenbach (Fort bij Spijkerboor) een foto van hem en zijn vrouw aanwezig is.

Tot slot

In vooral digitale bronnen, met militaire, civiele, genealogische en funeraire informatie, kon veel cijfermatig bronmateriaal maar ook veel persoonlijk archiefmateriaal gevonden worden. Door de archieven van Kamp Westerbork in het onderzoek te betrekken kon ook de levensloop van een aantal militairen en hun familieleden tot in de Tweede Wereldoorlog gereconstrueerd worden. De auteur vindt het altijd indrukwekkend als met grote

zekerheid vastgesteld kan worden dat mensen elkaar ontmoet moeten hebben. Een bizar voorbeeld zijn Plukker en Trijbetz die elkaar zowel op Fort aan de Nekkerweg als in Kamp Westerbork moeten hebben ontmoet.

De belangrijkste vraag die uit dit onderzoek voortkomt is toch wel: is er in archieven van andere gemeenten meer of andersoortige informatie over deze militairen aanwezig? Dat zullen we moeten afwachten maar er zijn nog veel niet of onvolledig geïnventariseerde archieven. Een andere vraag zal zijn: wat gaat er verder met de hierboven beschreven informatie gebeuren? De informatie wordt nog aangevuld en vooralsnog alleen als bronmateriaal voor eigen publicaties gebruikt. Als iemand de gegevens wil raadplegen en aanvullen dan is hij van harte welkom om contact op te nemen.

Naar informatie over huwelijken, partners, faillissementen, deelname aan coöperaties en dergelijke is niet gericht gezocht vanwege de benodigde tijd en de oplopende kosten van digitale scans. Bij toeval werd wel één mooi voorbeeld van een Stelling-huwelijk gevonden: Jacob Bos (Fort bij Spijkerboor) was geboren in Nieuwkoop (Z.H.) en trouwde in 1918 met Cornelia Maria Scholten uit het naast het fort gelegen dorp Graft.

Bronnen

Archieven:

NL-HaNA 3.09.23 inv. 28, Bijzondere bezettingsstaat 1913 van de Stelling Amsterdam.

NL-WpDStvA_C670, 'Brieven aan zijn uitgever' (1914-1915, gepubl. 1976)

NL-WpDStvA_C5865, 'Egeltje; Een bundel vrolijk proza' (1929, herdruk 1983)

NL-PmWA_0132, inv. 230 Opgave van de militairen in de forten van de Beemster, i.v.m. schorsing kiesrecht, 1915 - 1917

NL-WpDStvA_C5692, Vredesgarnizoenen, H. Ringoir

Websites:

www.parlement.com (Historische ontwikkeling kiesstelsels en kiesrecht)

www.wiewaswie.nl

www.delpher.nl

sites.google.com/site/vreemdekrijgsvaard/

www.volksbund.de

www.graftombe.nl

www.online-begraafplaatsen.nl

www.oorlogsgravenstichting.nl

www.joodsmonument.nl

archieff.amsterdam/indexen/marktkaarten_1922-1954/

archieff.amsterdam/indexen/begraafplaatsen_1660-2010/

doccentrum.stelling-amsterdam.nl

www.stelling-amsterdam.nl/nieuwsbrief/2017/nieuwsbrief-445/

Misschien hebben ze elkaar ontmoet door de revue van Hero Bleeker ...

Als u een fort bezoekt, staat u dan ook even stil bij de mannen die er ooit gelegerd waren?

Biografie

René Ros (1967) is sinds 2003 werkzaam als zelfstandig ontwikkelaar van maatwerk database-systemen voor het mkb. In 1998 begon hij als vrijetijdsbesteding met archief- en veldonderzoek naar de Stelling van Amsterdam waarover hij vooral publiceert op de website Stelling van Amsterdam, een stadsmuur van water (www.stelling-amsterdam.nl). Hij heeft zijn belangstelling uitgebreid naar ander militair erfgoed in die regio, van Patriotten 1787 tot en met de Koude Oorlog, maar ook landelijk met de website Forten Info (www.forten-info.nl). Hij adviseert diverse partijen en verzorgt rondleidingen, excursies, lezingen enzovoort. Die activiteiten maar ook objecten, personen en dergelijke worden uiteraard in een zelf ontwikkelde database geadmineerd. Voor vragen of opmerkingen kunt u René Ros per e-mail bereiken op auteur@stelling-amsterdam.nl.